

Neo-liberal Zamanlarda Feminist Teori: Özneye Yeni Yaklaşımlar

Elifhan Köse*

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Arzu Maltaş**

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Öz

Ondokuzuncu yüzyıldan bu yana kadın haklarının iyileştirilmesini hedefleyen Feminizm, felsefi ve aktivist bir hareket olarak gelişti. İdeolojik bir hareket olduğundan tarihin farklı devrelerinde beden, cinsel eğilimler, sınıf/ırk farklılıkları konusunda iktidar ve kadın özne arasındaki çok boyutlu ilişkileri analiz etmeye çalıştı. Neo-liberal dönemin felsefi etkilerinden biri olan postmodernizm ise feminist teoriyi hem bilginin üretilmesinin normatif koşulları hem de bu bilgiyi üreten özne açısından tartışmaya açmıştır. Aydınlanma döneminin dayandığı rasyonalizm/ irrasyonalizm, akıl /beden, özne/ nesne gibi düalizmlerin eleştirisini sunan postmodern etki feminist teoride kadın özneyi yapıbozuma uğratan, sosyal inşacılık bağlamında yeni bir özne kategorisi yarattı. Çalışma postmodernist zamanlarda feminist teorideki “özne”nin kaybına ve yeni performatif özne olasılıklarına yol açan tartışma hattını ele almaya çalışacaktır. Yeni özne tartışmaları neo-liberalleşen iktidarın neresinde konumlanmaktadır? sorusu özellikle neoliberalizmle feminizmin dönemsel yakınlığına ilişkin eleştiriler açısından yanıtlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: kadın, cinsiyet, beden, performatif teori, neoliberal feminizm.

*Yrd.Doç. Dr. Elifhan Köse, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset Bilimi, Ana Bilim Dalı. Karaman-Türkiye. E-posta: elifhank@yahoo.com.

Arş.Gör. Arzu Maltaş, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları, Ana Bilim Dalı. Karaman-Türkiye. E-posta: arzumaltas@kmu.edu.tr.

Feminist Theory in Neoliberal Times: New Approaches to the Subject

Elifhan Köse

Karamanoğlu Mehmetbey University

Arzu Maltaş

Karamanoğlu Mehmetbey University

Abstract

Since the 19th century feminism that aimed at improving the rights of women evolved in two dimensions: the philosophical and activist movement. Hence, feminism is an ideological movement which aims at analyzing multi-dimensional relationships between female subject and power in historical times and focusing on body, sexual roles, sexual orientation, or class/racial differences. One of the philosophical impact of neoliberal era is postmodernism –both normative conditions of producing the information and also the subject of producing this information has led to the debate. The postmodern effect which offers the criticism is based on the dualism of the Enlightenment such as rationalism / irrationalism, mind/body, subject/object created a new subject category of social constructionism context which has also been deconstructed female subject in feminist theory. This study will therefore discuss the loss of ‘subject’ and the discussion line that leads to new possibilities of performative subject in feminist theory as it relates to postmodernist times. The question of ‘where the discussions of new subject are situated in the neoliberalizing power?’ will attempt to be answered in terms of the criticism of the periodic proximity.

Keywords: woman, sex, body, performative theory, neoliberal feminism.

Özneye Dair Tartışmalar: Epistemolojiden Ontolojiye Yöneliş

Cinselliğin sosyolojik olarak kuramsallaştırılması ve cinsel davranışların/ cinsiyetlerin kataloglanması çalışmalarının, 1960'ların sonlarına dayanan oldukça erken bir tarihi olduğu söylenebilir (Jackson ve Scott, 2012: 23). 1900'lar gibi erken bir dönemde cinsellik üzerine olan bütün kuramları etkileyecek Freud'un çalışmalarını sosyolojik bir bağlama oturtmak için ise, 1970'lerden sonra Lacan'ın psikanalizi yeniden ele alması gerekecektir. Freud'un cinsel kimliklere ilişkin psikolojik çıkarımlarının toplumsal karşılığı ise 1960'lardan sonra feminizm tarafından ele alınarak ayrıca analiz edilmiş ve eleştirilmiştir. Juliett Mitchell'in 1974 yılında yayınladığı ve Türkçe'ye çevrilmiş olan, ancak günümüzde artık pek de okunmayan Psikanaliz ve Feminizm adlı eser Freud, Reich ve Laing'in kadınlara nasıl baktığını sorguluyordu. Günümüzde ise Lacan'ın toplumsal yasalarla okuduğu psişe, arzunun ve cinsel kimliklenmenin kaynağını biyolojiden çok toplumsalda bulmaktadır. Böylece 1970'lerden sonra psikanalizle uğrasan feministlerin hem post-Lacancı hem de Lacan eleştirisi izleğinden giderek yeni özneleşme teorileri ortaya koyması mümkün olmuştur. Kristeva, Cixous ve Irigaray gibi isimler Fransız post-yapısalcı feminizm de denilen bu izleğin kurucuları oldular.

Dönemin tıbbi ve yeni geliştirilen psikolojik paradigmaları dâhilinde yer alan *seksoloji*, 19. yüzyılın sonlarına dayanırken; cinsiyetin sosyolojik kuramsallaştırmalarını ilgilendiren, araştırmacıların cinsel pratiklerin toplumsal dağılımını ve çeşitliliğini saptamaya başladıkları araştırmalar 20. yüzyılın ortalarına dayanmaktadır (Jackson & Scott, 2012: 23). Alfred Kinsey'in Erkeklerde Cinsel Yaşam (1948) ve Kadınlarda Cinsel Yaşam (1953) adlı 12.000 kadın ve erkekle yapılan görüşmeler sonucu oluşturduğu çalışmalar, toplumun kendisi hakkındaki fikir ve algılarına önemli bir darbe vurmaktaydı: Rapor cinsel pratiklerin ne kadar çeşitli olduğunu, insan cinselliğinde anormal olarak kabul edilen şeylerin ne kadar yaygın olarak görüldüğünü ortaya koyuyordu. Özellikle heteroseksüellikle eşcinselliği karşıt kutuplar olarak görmekten çok, bir süreklilik ölçeği üzerinde değerlendirdiği *Kinsey ölçeği* dönemine göre oldukça devrimcidir; bu ölçeğin oluşturulmasında "erkeklerin en az %37'sinin ergenliklerinin başlangıcından itibaren orgazmla sonuçlanan homoseksüel bir deneyim yaşamış olduğunu belirten bulgular öne çıkıyordu (Jackson & Scott, 2012: 23). Bu raporun kendi döneminde yarattığı etki şaşırtıcı değildir; bugün cinsel yaşamın erotizmle donanan post-modern çeşitliliği düşünüldüğünde bile kabul edilemez gelen sonuçlar, çok daha kesin ve sabit cinsel kimlik ve rollere dayanan muhafazakâr 1950'ler düşünüldüğünde açık ki daha yıkıcı bir bilgi yaratmıştır. 1950'ler henüz toplumsal cinsiyet kavramını kullanmak için oldukça erken bir tarih olsa bile, cinsiyet rolü ve cinsel fark kavramları, 1960'lı yılların muhafazakârlığına karşı cinsiyet kimliği edinimlerinin tarihsel ve sonuçta sosyolojik olduğunu anlatmak için kullanılmakta idi (Connell, 1998). 1970'lerden sonra feminizmin ortaya çıkmasıyla edinilen cinsiyet kimliklerinin

ve cinsel özne haline gelmenin (erkek egemen) iktidara dayalı, dolayısıyla eşitsiz ve hiyerarşik sosyo-ekonomik ve siyasî ilişkilerin ürünü olduğu dile getirildi. Burada temel vurgu kadının, biyolojiye referansla doğallaştırılan ve sorgulanamaz hale gelen cinsiyet rollerinin cenderesinden çıkarılması; annelik, ev hanımı ve diğer bakım emek biçimlerine bağlı kadın rolü'nün tartışılmaya açılmasıydı. 2. Dalga feministlerinin de yaptığı bu olmuştur: Kadının cinsiyet rollerinin biyolojizmle meşrulaştırılmasına karşın bütün biyolojinin reddi. Cinselliğin ve üremenin kendisi dahi biyolojik bir yük olarak tanınacak ve reddedilecektir.

1970'lerden itibaren -ve günümüzde hala- toplumsal cinsiyet (gender) kavramı cinsiyete ve biyolojiye, iktidar matrisinde yer alan toplumsal cinsiyet aleyhine yeniden masumiyet karinesini teslim edecektir: Kadının ezilmesinin suçlusu biyolojik yapısı değil, cinsiyetin toplumsal kuruluşudur: Cinsiyet doğal, öncel ve saf bir içgüdü olarak toplumsal yapıyı önceler.1990'lardan sonra Kartezyen ikici anlayışları eleştiriye açan post-modernist/post-yapısalcı felsefenin yükselişi ise cinsiyet/toplumsal cinsiyet ikiliği de dâhil olmak üzere doğa/kültür, özne/nesne, beden/kültür, beden/ağıl, bilinç/bilinçaltı gibi bölünmeleri yeniden düşünmeye ve sınırları bozmaya yarayan bir yapıbozuma uğratmıştır. Böylelikle "öznenin doğal bir öze, hakiki bir insanlığa ya da kalıcı bir metafizik öze referans verilerek örgütlendiği özne modellerinin ötesine geçmek" post-yapısalcı yaklaşımların sonucunda ortaya çıkmıştır (Weeks, 2012: 9).

Yapıbozumcu feministlerin hala politika yapmak konusunda kaygıları olması ise öznenin tedavülden kaldırılmasını değil; yeni bir politika konusunda yeni özneleşme alternatiflerini ortaya çıkardı. "Onlar öznenin vazgeçmiyor, aksine özneyi yapıbozuma tabi tutarak özne gibi bir terimi şimdiye dek yetki verilmemiş bir şekilde kullanıma" açıyorlardı (Butler, 2008: 61). Ancak bütün olarak bakıldığında modernizm ve post-modernizm arasındaki inatçı karşıtlık özne konusundaki tartışmaları, ikisi de tatmin edici olmayan seçeneklerle başa bıraktı: Hümanist öznenin farklı biçimlerde yeniden doğrulanması ya da tout court öznenin ölümü (Weeks, 2012: 10). Bu ikici paradigma tartışmalarının dışına çıkılması; öznel bir eylemlilik teorisi geliştirilmesi, akıl ve bilinç yerine bedensel performatiflerin öznenin oluşumunda öne çıkması ve Kartezyen ikiliklerin aşılması sonucunu getirdi. Performans özellikle feminist sosyologlar tarafından farklı değerlendirilebilmektedir. Belli emek biçimlerini performansın bir parçası olarak ele almak bir örnek olabilir: "Bazı kadınların gerçekten de bu tarz işler yaptığına ve elbette yapmadığına bakılmaksızın, kadınlar genellikle bu görevi yerine getiren insanlar olmaları için yapılandırılır, çoğunlukla da onlardan böyle insanlar olmaları beklenir" (Weeks, 2012: 17). Kimlik politikaları yerine öznellik tartışmalarına rotayı çeviren yaklaşımlardan biri olarak emek bakışı bir tür cinsiyet emeğini bir tür öznellik için şart koyarak; aslında bedene doğumla işaretlenmemiş yeni bir cinsiyetlenme kuramı ihtimali yaratmaktadır. Ayrıca feminist özneliliğin ve eylemliliğin olanaklarını *emek pratiklerinin ontolojisinde* bularak kadınların emek

pratiklerinin altüst edici potansiyellerini tartışmaya açar. Başka bir deyişle, epistemoloji tartışmalarını geride bırakarak öznellik konusunda yeni bir ontoloji yaratılmaktadır. Epistemolojide öznellik meselesi bilen bir özne olarak bilinç meselelerine indirgenirken; ontolojide ne olunabileceğinden bahsedilir. Modernite sonrası öznellik ve benlik tartışmalarında süregiden merak, yazar tarafından tek bir cümleyle somutlamaktadır: “Bilinçlenmenin olanakları değil, oluşun varlığı” (Weeks, 2012: 17). Performatif özneleşme teorilerinin çokluğu bize bilinç üzerinde dönen episteme tartışmalarının ontolojiye yöneldiğini göstermektedir.

Toplumsal İnşacılık: Foucault'nun Etkileri

Foucault 1960'lardan itibaren yaptığı çalışmalarda Nietzsche'nin eleştirilerini özellikle büyük sistem teorilerine ve hümanizmin rasyonel bedenden ayrılmış öznesine yönelik eleştirilere doğru yöneltmişti (Weeks, 2012: 34). İktidar/bilgi kavramıyla Foucault süreç içerisinde en aşikâr hakikatlerimizin yapay, olumsal ve ortak boyutlarını ortaya çıkararak belirli tahakküm ilişkileri ile bilgi türlerinin üretimi arasındaki farklı tarihsel bağların izini sürer (Weeks, 2012: 40). Bilgi-iktidar üzerinden tartışmaya açtığı söylem türlerinden biri de cinselliktir (Foucault, 2003). Foucault'ya göre özne, cinselliğe ilişkin bilginin tahakküm yapıları tarafından üretilmesiyle gerçekleşen bir iktidar matrisinin odağında bulunmakta; aynı zamanda bu özne hem iktidar tarafından oluşturulmakta hem de cinsellik söylemini kendi üzerinde gerçekleştirmeye çağrılmaktaydı. Başka bir deyişle, özne ancak iktidarın ürettiği söylemlerin nesnesi olduğu sürece özneleşmekteydi. Bu yaklaşımın önemi, öznenin sabit, doğal, sosyal dışsallıktan arınmış olmadığı; tam tersine olumsal, değişken ve iktidarın bilgi üretimine dayalı olarak inşa edildiği fikrini ileri sürmesidir. Yaklaşım “doğal ve metafizik bir özü ya da varlığı, görünüşün çok daha yüzeysel katmanlarının ya da oluş süreçlerinin karşısına koyan derin özne modelinin reddidir” (Weeks, 2012: 42).

Foucault 1970'lerin sonunda basılan Cinselliğin Tarihi adlı eserinde yaşadığı döneme kadar, insanın medeniyet tarafından bastırılmış içgüdüsel bir cinsel varlığı olduğu fikrini ileri süren yaklaşımların aksini ileri sürüyordu. İktidar baskı yoluyla çalışmamaktadır:

17. yydan 19.yya kadar tarihsel olarak baskıya tanıklık etmediğimiz, onun yerine karşı-reformun Katolik günah çıkartma hücrelerinden 19.yydaki daha kışkırtıcı söylemlere doğru bir geçiş söz konusudur. Bu cinsel söylemlerin yayılması, önceden belirlenmiş bir cinselliği baskılamak bir yana yepyeni cinsel özneler ve öznellik adına fırsatlar yaratmıştır (Jackson & Scott, 2012: 45).

Üzerinde tartışılmaya gerek duyulmayacak biçimde doğalı üreten sosyo-biyolojik açıklamalar ve baskı yerine arzunun kışkırtılmasına dayanan cinsellik/cinsel kimlik formları ile iktidarın olumsallığı arasında kurulan ilişki,

kuşkusuz öznellik tartışmalarında yeni ve devrimci bir süreci başlatmıştır. Cinselliğin soykütüğü, toplumsal inşacılığın başka bir deyişle öznenin tarihsel olarak inşa edildiğini ortaya koyarak cinsellik çalışmalarının odağına yerleşti. Jackson ve Scott ise toplumsal inşacılığın Foucault öncesi sosyolojik perspektiflerine dikkat çekmektedir: Örneğin Peter Berger ve Thomas Luckmann tarafından 1966 yılında yayımlanan Gerçekliğin Toplumsal İnşası adlı çalışma farklı kültürlerdeki çeşitli cinsel davranış örneklerine ilişkin antropolojik delillerden yararlanarak, “biçimlerin ampirik göreliliğinin, engin çeşitliliğinin ve gösterişçi yenilikçiliğinin, biyolojik olarak sabitleştirmiş insan doğası yerine insanın kendi sosyo-kültürel oluşumunun bir neticesi olduğunun göstergesi” olduğunu tartışıyordu (Jackson & Scott, 2012: 35). Ancak genel olarak sosyal inşacılığın ve özellikle de Foucault'nun çalışmalarının, tarihsel olarak oluşturulsa dahi (benlik teknolojileri yoluyla oluşan) bir özne'nin varlığına işaret ettiğini görmek gerekir. Butler ve Queer teori ise öznenin varlığını iktidar ve söylem matrisinin odağında istikrarsızlaştıracak; bir özne ontolojisinden bile bahsedebilmeyi imkânsız hale getirecektir.

Postmodern tartışmalar ve eleştirilerin en çok da özneye yönelik tartışmaları alevlendirdiği söylenebilir. Öznenin istikrarsızlaştırılmasına karşın özneliği yapıların soyutlanabilir, belirlenebilir ve tek parçalı bir takım işlevlerine indirgeyen teorilerden farklılaştırmaya çalışan; gündelik yaşam ve pratiklerimizle bunların düzenlendiği toplumsal yapıların geniş çevreleri arasındaki bağlantıyı *bütünlük projesi* ile kuran yaklaşımlar da vardır (Weeks, 2012). Böylece ataerkiyi de kapsayan farklı eşitsiz sosyal kalıplar ile oluşan matriks içinde yer alan özneleşme ortaya konabilir (Weeks, 2012). Burada sorun öznenin söylemler ya da performatifler yoluyla kurulması veyahut istikrarsızlaştırılması sürecinde örneğin ataerki gibi baskıcı yaptırımların nasıl formüle edileceğidir; bu tartışma önemlidir keza emek gibi üretmeyi mümkün kılan temel yaşamsal koşullar ve onu çevreleyen ataerki, öznenin ontolojik varoluşunu koşullamaya devam eder.

Neoliberal Zamanlarda Feminizm

Neoliberalizm 1970'lerde Keynesyen ekonominin temellerini oluşturan Fordist birikim tarzının yaşadığı krizle birlikte kapitalizmin yeni bir dönemi ve biçimine geçişin adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusüstüleşme, finansallaşma ve güvencesizleştirmenin ekonomik büyümeyle birlikte hedeflenen sosyal eşitlik ve demokrasi hedefinin altını oyduğu bir sistem olarak neoliberalizm, 2008'den sonra krize girerek “postliberal” politikalara dönüştüğünde de benzer sorunlarla görülüyor: kliantalizm ısrarı, karar almada demokratik olmayan süreçler, eşit olmayan toprak bölüşümü ile ataerki ve post-kolonya ırka dayalı hiyerarşiler (Ettlinger ve Hartmann, 2015: 38). Günümüzde post-liberalizmden bahsedilmesi neoliberalizm tartışmasının değerini düşürmüyor, keza “melez sistemler yaklaşımı yönetim biçimlerinin mutlak kırılmasıyla birbiri ardına değişmesinden daha mantıklı görüldüğünden

neoliberalizm ve postliberalizmin birlikte olduğu söylenebilir” (Ettlinger & Hartmann, 2015: 38).

Diğer yandan “neoliberalizm asla sadece özelleştirmeler, deregülasyon ve kurumsal karlılıkla açıklanan bir ekonomi politika ya da ekonomik sistem olarak tanımlanamaz; neoliberalizm her tür eylemi girişimsel tercihlere çevirmek yoluyla öznelere girişimci aktörler olarak örgütleyen, yeni özneler yaratan bir yönetimsellik rasyonalitesi olarak görülmelidir” (Rottenberg, 2013: 3). Neoliberal özne tartışmalarında neoliberalizmin Foucault’cu analizi önemlidir ve literatürde sıkça kullanılmaktadır. “Foucault’ya göre klasik liberalizm ve neoliberalizm birbirini periyodik olarak takip eden tarihsel bölünmeler olarak görülemez, ancak mantalite mantıklarına göre sınıflandırılabilirler: Foucault’ya göre klasik liberalizm bir yönetim biçimi olmaktan öte “ütopyacı bir söylem”dir, özgürlüğü varsayan normatif bir çerçeveye önerir. Neoliberalizm ise klasik liberalizmden farklı olarak bileşenlerine ayrılabilen fiili kurumsal politika yapma sürecinin adıdır” (Ettlinger & Hartmann, 2015: 38). Foucault’a göre klasik liberalizm hükümetin müdahalesi olmadan ve olmadığı ölçüde özgürlük içinde eşit mücadeleyi işaret eder ve özgürlük üzerine yoğunlaşırken; neoliberalizmin olası çıktılarından biri özgürlüktür. Aynı tartışma eşitlik için de geçerlidir: Eşitlik liberalizm için mücadele içinde tamamen varsayılmış bir norm iken, neoliberalizmde mücadele yerine rekabet öne çıkar ve eşitsizlik rekabetin doğal sonucu olarak görülür (Ettlinger & Hartmann, 2015: 9). Bütün bu eşitsizlik biçimleri yeni bir “esenlik ve ahlak rejimi”yle örtüşmektedir, bu rejim çoğu zaman muhafazakâr değerlerin piyasa rasyonalitesine uyumlandırılmasıyla gerçekleşir. Neoliberal zamanlar kendine eşlik eden bir neoliberal feminizm ve “kaynakların sürekli optimizasyonunu kişisel inisiyatif olarak inavosyon (yaratıcılık) içinde kendini gerçekleştiren; çatışmaları ve başarıyı kişiselleştirmiş “özgür seçim ve fırsat” söylemi üzerine kendini inşa eden” bir liberal feminist özne tanımlar (Rottenberg, 2013: 4). Neoliberal feminizmde cinsiyet eşitsizliği salt güçlü kurumlarda üst pozisyonlardaki kadınların sayıca azlığı ile ilgili bir eksiklik olarak görülür; böylelikle adalet sorunu neoliberal bir eksene hapsedilebilir.

Neoliberalizm androsentrik varsayımları ve eşitsizlik gibi diğer toplumsal çıktıları piyasayı doğallaştırmak adına yeniden üreten bir yönetim mantalitesi olarak da görülebilir. Androsentrik yaklaşımlar sosyal refah devletinde evi geçindiren erkek temelinde yapılandırılmış *aile ücreti*’ne dayanan; fordist çalışma biçimine uygun ve sonuçta ideal yurttaş tipi olarak erkeği güçlendiren bir yönetim modeli olarak neoliberalizm ve feminizm tarafından eleştirilmekteydi (Fraser, 2009: 101). Ancak devletçiliğe dayanan eski androsentrik *aile geliri* yaklaşımı yerine günümüzde *çift gelire dayanan* ancak eski refah düzeyinin yakalanamadığı, kadınların daha fazla işgücüne katıldığı ancak erkeklere nazaran güvencesiz ve düşük ücretli alanlarda çalıştığı yeni bir androsentrik yaklaşımın neoliberalizme hâkim olduğu görülmektedir.

Bu yaklaşımın feminist özneler açısından ortaya çıkardığı sonuçlardan birisi de cinsiyet, ırk ve sınıf farklarından kaynaklanan eşitsizliklerin piyasa adına

tanınmasıdır. Ekonomi politikalarının küreselleştirici özeliğine rağmen neoliberal politikalar halihazırdaki nüfus üzerindeki küresel eşitsizlikleri gidermek yerine heterojen uygulanan ve böylelikle eşitsizliği ortadan kaldırmayan (örneğin gelişmiş ülkelerde ve gelişmemiş ülkelerde ayrı; sınıf ve ırk temeline dayalı) refah projeleri geliştirmişlerdir. Klasik liberalizmden farklı olarak eşitsizliği sistemin bir dinamiği olarak kodlayan neoliberalizm; hiyerarşide altta bulunan aktörleri sermaye birikimini tekrar sağlamak üzere mikrokredi kullanıcı müteşebbis bireyler olarak oyuna davet eder. Eisenstein'in ilgili literatüre dayanarak söylediği gibi mikro kredi kullanıcıları ve özellikle yoksul ülkelerde *Grameen usulu mikrokredi sistemi* kadınların piyasaya girişimci olarak çekilmelerine dayanır (2013: 48-55). Yoksul kadınların faydalandığı mikrokredi kullanımında neoliberal feminizmin yukarıda sayılan *kendilik* dönüştürücülüğü stratejileri somutlaşır. Kadınlardan beklenen; çalışmayı ve başarıyı içselleştirmeleri en sonunda ise bütün toplumsal sorunları içselleştirerek neoliberal kendiliğin şartlarını yerine getirmeleridir. Rottenberg'in belirttiği gibi feminist devrim de içselleşmiş, tek kişilik içsel başarı devrimlerine dönüşmüştür. Başarının ve esenliğin kıstaslarından biri de kendi ve ailesinin bakımını ve geçimini sağlayan kişi olarak kadının öne çıkarılması; böylelikle aile bakım yükünün ataerkil koşulları üretecek şekilde yeniden kadına yüklenmesidir (Rottenberg, 2013: 11). Gerçekten de kadınların ailesine bağlı/bağımlı olması, hareketliliğin kısıtlı olması dolayısıyla borçlarına daha sadık olması, borcu bir namus meselesi gibi görerek ödeme konusunda istekli olması gibi ataerkil özellikler olumlu bulunarak kadınlar mikrokredi kullanmaya teşvik edilmektedir (Cornwall ve diğ., 2008: 5). Refah devletlerinde ise artık bakıma muhtaç bekâr kadınların yararlandığı refah programları kaldırılmış ve *workfare* denilen istihdam temelli refah politikaları oluşturulmuştur. Hatta *workfare* programlarının feminizmin "kadınların çalışmaları gerektiği" argümanından beslenerek kendisini meşrulaştırdığı ve "yeni bir ataerki" ürettiği savunulmaktadır (Eisenstein, 2013: 47). Neoliberal feminizmden çok daha önce 2. Dalga feminizmine önemli bir eleştiri bu tür neoliberalizmin söylemlerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırmasıdır. "2. Dalganın mentalitelerde bir devrim önerirken bu devrimci dönüşümün sadece kültürel boyutta kalarak kurumsal-yapısal değerlere dönüştürülememesi" (Fraser, 2009: 99) feminizmi neoliberal işleyişle yakın kılmıştır. Neoliberalizm eşitsizliği bir dinamik olarak kullanarak yine eşitsizlik üreten bir sistem biçiminde, yaratıcı bir yıkım süreci olarak özneler üzerinde devam etmektedir.

Bedenselliğe Doğru: Performatif Teori

Özne tartışması post yapısalçı felsefenin gündeminde eninde sonunda post modern zamanlarda politika biçimlerinin nasıl olması gerektiğini tartışmaya açacak iktidar-özne etkileşimlerine de yol açmaktaydı. Öznenin kaybı veyahut direniş olanağı kalmaksızın devamı durumunun ikisi de politikanın artık mümkün olamayacağına ilişkin kötümser düşüncelere de yol açmıştır. Bu

noktada Butler'ın performans kuramı politikayı mümkün kılan direniş olanaklarını serimler. Ona göre "özne gereksinimi politik alanın önceden kapatılması anlamına gelir; o halde politik işlevlerin alanını tek taraflı olarak tesis eden hareket, öznenin konumuna ilişkin politik çekişmelerin özetle susturulduğu politik bir hiledir" (Butler, 2008b: 45). Butler'ın istikrarsız ve hala tamamlanmamış olan özneyi yeniden direnişe ve politikaya kazanmak gibi bir derdi vardır. "Özne eleştirisi öznenin yok sayılması ya da inkârı değil, önceden verilmiş ya da temelci bir öncül olarak öznenin kurulumunu irdelene yoludur" (Butler, 2008b: 53).

Butler sosyal inşacılık ve Foucaultcu soykütüğü analizinden yola çıkarak "toplumsal cinsiyet ontolojisinin bir soykütüğünü" yapmaya girişecektir (Butler, 2008a: 88). Dikkat çekici olan Butler'ın "bu inşanın bir edim değil bir etkinlik olduğu konusundaki ısrarıdır; özne nihai bir ürün değil bir tekrar sürecinin devam eden, her zaman eksik bir dizi etkisidir" (Weeks, 2012: 178). Kimliğin bir doğal özü olduğunu ya da kadınlık geleneklerine bağlı kalmaktan ya da onları reddetmekten sorumlu apriori faili varsayan teorileri de kapsayan ve "yapılanın ardında bir 'yapan' olduğu" önermesini savunan feminist teorilere karşı Butler, Cinsiyet Belası'nda Nietzsche'nin işin arkasında bir fail yoktur açıklamasını yeniden formüle eder (Weeks, 2012: 177). Foucaultcu öznenin inşa edilmişliği kuramını bir direniş olanağı yaratacak şekilde daha ileri götürecektir: "Özne iktidar tarafından kuruluyorsa bu iktidar özne kurulduğu anda sona ermez; çünkü özne hiçbir zaman tam olarak kurulamaz, tekrar tekrar tabi kılınp üretilir. Bu özne bir temel ya da ürün değil, başka iktidar mekanizmaları tarafından yolundan saptırılıp durdurulan, ama yine de iktidarın yeniden işleme olanağının kendisi olan bir yeniden anlamlandırma sürecinin daimi olanağıdır" (Butler, 2008b: 58). Öznenin iktidar tarafından kurulması için çağrılı olduğu bedensel performansların tekrar zorunluluğu, her zaman için tekrardan kaçma olasılığının da olduğu anlamına gelir. "Butler'ın bizlere hatırlattığı asıl sorun toplumsal güçlerin, doğaya atfedildiği kadar sabit, inatçı ve öngörülebilir bir kimlik üretebilirlermiş gibi görülebilmesi ve böylelikle doğal ya da metafizik öznellik teorilerinden olduğu kadar toplumsal inşa teorilerinde de sakatlayıcı bir determinizmin kolaylıkla çıkarılabilesidir" (Weeks, 2012: 178). Butler'ın kaçtığı sosyal inşacılığın determinist istikrarlı öznesidir.

Butler burada aslında neyin politika konusu olduğu konusunda dışarıyı ve içeriği belirleyen temellerden bahsederken epistemik bir sınır aşımından çok ontolojik bir arayış sergiler. Butler'ın cinsiyetin bedenlerin maddiliğini belirleyip düzenleyen bir kavram olduğunu iddia eden Wittig'e yaptığı atıflar bir tarafa, son olarak Wittig'in özne ve politika tartışmasında içerisi-dışarı tartışmasının anlamsızlığını sergileyen zorunlu heteroseksüellik yaklaşımına dikkat çekmek gerekir. İktidar, Butler'a göre, bedenin gösterdiği performanslarla maddileşmekte, bir cinsiyete dönüşmektedir. Wittig ise cinsiyet kategorisinin toplumu heteroseksüel olarak kuran, varlıklardan çok kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiden kaynaklanan siyasal bir kategori

olduğunu söyler (Wittig, 2012). Burada artık öznenin istikrarsızlaştırılması değil, özneyi kadın ve erkek olarak kategorileştiren zorunlu heteroseksüel kavram dünyamız sorgu altındadır. Gerçekten de Wittig'in düşüncesi zorunlu heteroseksüellik dayatmasından uzaklaşıldığında transgender ve interseksüelleri de dâhil eden öznelere çeşitliliği fikrinin ne kadar mümkün olduğunu işaret eder. Wittig'in de dâhil olduğu Queer hareketin günümüzde özne tartışmalarına zihin açıcı, en önemlisi de biyopolitik bir varlık olan insanın yaşamı bedensel performanslarla tecrübe ederken ürettiği çeşitlilikler konusunda anlam sunma kudretine sahip bir kuram yarattığı muhakkaktır.

Sonuç

Neoliberalizmin yukarıda özne tartışmaları üzerinden yaptığımız postmodern yaklaşımlarla eş zamanlı gelişimi önemli olsa da; neoliberalizm ve feminizm basitçe birbirinin neden-sonucu olarak kurgulanmamalıdır. Yine de feminizmin (ve hatta Fraser'in öne sürdüğü gibi henüz 1960'larda güç kazanan 2. Dalga feminizmin) neoliberalizmin gelişmesinde olumlayıcı bir dinamik olduğunu ileri süren yaklaşımlar literatürde oldukça fazla görülüyor. Aile ücretlerinin post-fordist emek sürecinde düşürülmesi/kadınların düşük bedelli "işlenmemiş üretici ve tüketici kaynak" olarak neoliberal piyasaya çekilmesinin kadınların çalışmasının olumluluğuna dair feminist argümanlarla beslenmesi (Eisenstein, 2013: 38-42); ABD'nin kolonyal- emperyal yayılma için "kadınların özgürleşmesi" gibi feminist argümanlardan faydalanması (Eisenstein, 2013: 57; Fraser, 2009; Rottenberg, 2013: 5); Türkiye özelinde askeri rejimin sonrasında ortaya çıkan feminizmin otoriteriyenizmin tek biçimi olarak devleti görerek neoliberal piyasayı gözden kaçırmaması ve yükselen *proje feminizmi* (Coşar & Kerestecioğlu, 2013) feminizmin neoliberalizmle kurduğu istemsiz yakınlığın neoliberalizmi güçlendiren sonuçlarını oluşturuyor. Bu noktada genellikle Fraser'in dikkat çektiği gibi 2. Dalga feminizm ve neoliberalizmin ortaya çıkışı arasındaki bağlantılar dile getirilmekteyken; özellikle ABD ve refah devletlerinde neoliberal değerlerle tümüyle uyum içinde ve sisteme eleştiri getirmeyen yeni bir *neoliberal feminist* dalganın da oluştuğunu görebiliyoruz (Rottenberg, 2013: 2).

"Neoliberal zamanlarda feminizmin kaderi bir paradokstur" (Fraser, 2009: 113) ve paradoksun anlaşılabilmesi için geliştirilmesi gereken başka bir bakış açısı ise feminizmin sadece neoliberalizme katkı değil, muhalefet etme potansiyelinin de nasıl değerlendirileceğidir. Buradaki temel sorun metinde tartıştığımız üzere özne/beden tartışmalarında yoğunlaşan ve 3. dalga olarak adlandırılan feminist teorinin ontolojik bir politika yapma biçimine olanak sağlarken -günümüzde neoliberalizm ve akabinde post liberalizm olarak kendini gösteren -toplumsal belirleyicileri hangi biçimde değerlendirerek feminist politikayı yapılandıracağı meselesidir. Özellikle bedenlerin -ve dolayısıyla her tür bedensel emeğin- sahipliği, yapılanması ve mobilitesinde önemli olan ataerkinin çağdaş feministlerce nasıl değerlendirildiği meselesi

öne çıkmaktadır; Eisenstein'in de belirttiği gibi toplumsal belirleyicilere karşı tutum feministleri çalışan kadın sayısının atmasını- piyasa aktörü biçiminde-bireyselleşme ve özgürleşme olarak gören neoliberalizmle bir yakınlık ilişkisine sokmakta yahut da neoliberalizmin yarattığı “yeni ataerki” konusunda uyanık kılarak post feminist tartışmaları sadece felsefi alanda süregiden meselelerden kapitalizm karşıtlığına soyunduran bir ideoloji ve “toplumsal hareket” boyutuna tekrar sokmaktadır.

Feminist hareketin temel özeliği teorik olmaktan çok, ekonomik, kültürel ve politik kaynaklara erişilmesi ve kullanmasında karşılaşılan eşitsizliklerin giderilmesine ilişkin bir toplumsal hareket olmasıdır. Fraser feminizmin asıl gücünün kapitalizme getirdiği sadece kültürel değil eşzamanlı olarak politik ve ekonomik bir eleştiri potansiyelinden kaynaklandığını söylerken haklıdır (Fraser, 2009: 99). Ayrıca feminizm ideoloji ve toplumsal hareket potansiyeli en uzun erimli tek hareket olarak görülmelidir (Eisenstein, 2013: 58). Neoliberalizm ile feminizmin ortaklaşmasında pek çok feminist tarafından verilen alarm; aynı zamanda feministlere kapitalizmin yeni formu olan neoliberalizmin gelişme dinamiklerine karşı uyarıda bulunmakta ve kendisini gözden geçirerek yeniden politika yapmaya çağırda bulunmaktadır.

Belki de bu metnin sonunda emeği öne çıkaran ontolojik özne tartışmalarının; kolonyalist ve burjuva olarak adlandırılmaya neden olacak şekilde sınıf ve ırk tartışmalarıyla birleşme konusunda eksik kalan feminizm formlarına karşı; Butler'in ifadesiyle “yeni özneleşme alternatifleri” eksenli bir politika yaratma kudretine dikkat çekilmelidir. Beden performansları üzerinden gelişen özne tartışmaları böylelikle sadece sınıf ve ırk bölünmelerini aşabilen değil aynı zamanda neoliberalleşmenin küresel benzeştiriciliği (ve farklılaştırmalarına) karşı heteronormatif cinsiyet normlarını da aşmayı sağlayan küreselleşme karşıtı küresel bir politik özneleşme formu ortaya koyabilir. Başka bir deyişle kapitalizmin küreselleşmesine karşı emeğin küreselleşmesi teorisinin nüvelerinden biri feminizmin politik özneye ilişkin tartışmaları olabilir ve olmalıdır.

Kaynakça

- Butler J. (2008a). *Cinsiyet Belası* (Çev: Başak Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler J. (2008b). *Olumsal Temeller: Feminizm ve Postmodernizm Sorusu*. İçinde, Butler J.; Benhabib S.; Fraser N. & Cornell D. (Eds.), *Çalışan Feminizmler*. İstanbul: Metis Yayınları: 44-68.
- Connell R.W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (Çev: Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cornwall C.; Gideon J. & Wils K. (2009). Introduction: Reclaiming Feminism: Gender and Neoliberalism, *IDS Bulletin*, 39: 1-9.

- Coşar S. & Kerestecioğlu İ. (2013). Feminizmin Neoliberalizmle İmtihanı. *Doğu Batı*, 64: 21-37.
- Eisenstein H. (2013). Feminizm ve Neoliberal Küreselleşme Arasında Gizli ve Tehlikeli Bir İlişki mi Mevcut? İçinde, Özüğurlu A. (Ed.), *21. yy Feminizmine Doğru*. Ankara: Notabene Yayınları: 29-69.
- Ettlinger N. & Hartmann C. (2015). Post/Neo/Liberalism in Relational Perspective. *Political Geography*, 48: 37-48.
- Foucault M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fraser, N. (2009). Feminism, Capitalism and the Cunning of History. *New Left Review*, 56: 97- 117.
- Jackson S. ve Scott S. (2012). Cinselliği Kuramlaştırmak (Çev: Selen Serezli). Ankara: Notabene Yayınları.
- Rottenberg C. (2013). The Rise of Neoliberal Feminism. *Cultural Studies*, 28(3): 418-437.
- Savran G. (2004). *Beden Emek Tarih*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Weeks K. (2012). *Feminist Öznelerin Kuruluşu*. (Çev: İlkay Özkürülpil). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Wittig M. (2012). *Straight Düşünce* (Çev: Leman Sevda Darıcıoğlu & Pınar Büyüктаş). İstanbul: Sel Yayıncılık.